

'... כיצד מתיחס עונש חמור זה – אבדן הארץ! – אל החטא שלא ברכו בתורה תחילה? אך הענין ברור: ברכת התורה היא התקשרות עם נותן התורה והדבקות הטבעית אשר הלומד תורה"ק זוכה לה, והיא שחסרה להם. ובהיות זאת עיקר ישיבת ארץ ישראל, לחיות בקרבת ה' – אבדה הארץ כשנפלו ממדרגה זו בעת עסקם בתורה. הוא אשר אמרנו: סגולת ארץ ישראל היא שאדם יכול לחיות בה בקרבת־אלקים, וכשוזוהי סגולתה, חייב אדם להגיע בה למצב זה, ובפרט בעסקו בתורה בארץ ישראל. ולא נטעה אם נאמר: ארץ ישראל מצד תכונתה היא מצב של חיי-קרבת־אלקים, אשר לעומת הדרגות שאדם יכול להשיג בחו"ל עדין הן במצב של 'בכח', חיים בפועל בקרבת־אלקים פשוטה ולבבית – הם החיים בארץ ישראל!.'

'אדאוקימא לאברהם ומשינא ידיה ומצלי ומגנינא ליה וכן ליצחק וכן ליעקב' – '... וזהו ההכנה לתפלה, דרגא דאבהן – כידוע מה שאמרו בב"מ דאליהו משי לאבהן להעמידן לתפלה דאבות תקנים. וידוע פירוש 'אבות' שזכרו בכל מקום היינו הכחות שלהם שיש בכל נפש מישראל שהוא זרע אברהם יצחק ויעקב שכלול כל שלשת כחותיהם, וצריך לעוררן בלבבו' (רס"סי לילה ס"ו"ס לד).

'תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח בלא זמניה' – '... כך נבקעת מחיצת טמטום הלב. על ידי מעשה המצוות ועבודת ה', האדם 'כורה' מצדו והלאה, ומרגיש בכל הדרך את עלייתו ממדרגה למדרגה. ובתפלה, זוכה ש'כורים' ומנקים כנגדו למעלה, ואינו מרגיש כלל איך ובאיזה אופן חלף ועבר עובי הטמטום. הוא מתפלל 'וטהר לבנו' וכו', והקב"ה מטהר, פירוש, מקטין את עובי הטמטום בשיעור שלמעלה ממדרגת האדם, והוא בחינת קפיצת הדרך הנ"ל. זהו עומק הענין אשר על ידי תפלה אפשר להביא את משיח צדקנו, וכאמרם רז"ל בר' חייא ובניו, כי ענין הגלות וטמטום הלב הם היינו הך – הטמטום הוא אשר חל בפנימיותנו וגורם את הגלות בגופנו. וכן מצינו בספרים הקדושים שגלות השכינה – שהיא הסתר כבודו יתב' – וגלותנו בין האומות – ענין אחד הם, אלא שזה מצד הרוחניות וזה מה שיצא לפועל בגשמיות. אורך הגלות מקביל לעובי ההסתר, משום כך התפלה והצעקה מקרבות את קץ הגאולה כמו שמצינו במצרים: 'ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים' (מכתב מאלהו ח"ג עמ' 67).

דף פו

'אמר: אזלינא מהא, אי מקטל קטלו להווא גברא – לא מגלינא, ואי נגידי מנגדין ליה – מגלינא'. פירוש, אותו שליח אמר כן; גם אם יהרגוני לא אגלה – לפי שרבה הצילו ממוות (מהרש"א).

'מאן נוכח – נוכח רבה בר נחמני... שדרו שליחא בתריה, לא הוה מצי מלאך המות למקרב ליה... כי הוה קא ניחא נפשיה אמר: טהור טהור'. משמע שנתבקש לישיבה של מעלה כדי להכריע שם בדבר, ואין הכרעתו שבכאן מספקת. אולם כיון ש'לא בשמים היא' אין הדין נקבע אלא לפי פסק חכמי ישראל כאן, בעולם התחתון (ע' בזה בתקנת השבים – עמ' 34, ועמ' 117, ובליקוטי מאמרים עמ' 149, 175, ועוד). ולכן היה בהכרח שהכרעתו תהא בשעת מיתתו, שמצד אחד יש כאן הכרעה אנושית ומאידך באותה שעה אין החומר מגבילו [וכדרך המובא על 'כי לא יראני האדם וחי' – הא בשעת מיתתו רואה].

ואף על פי כן, להלכה פסק הרמב"ם (טומאת צרעת ב) שטמא [והוסיף: 'ויראה לי שטומאתו בספק']. ופירש בכסף משנה, מה שלא נפסקה הלכה כרבה בר נחמני כיון שבשעת יציאת נשמה הוא שאמר כן והרי זה בכלל 'לא בשמים היא' ואין כדאי להוציא מכלל שבידינו שהלכה כר"ק. [וע' פתח עינים להחיד"א שרמו בכפילת 'טהור טהור' שכבר מאז היתה דעתו כן, ואין זו הכרעה חדשה של שעת מיתה]. ויש מפרשים, מפני שדין זה שאמר רבה נמסר לנו ברוח הקדש, שהרי מי ידע הדבר – והריהו בכלל 'לא בשמים היא'.

אמנם רבים מן האחרונים מפרשים שבאמת נפסקה הלכה כרבה בר נחמני אך זהו מדינא דאורייתא, והרמב"ם שפסק טמא מספק – זהו מדרבנן (ע' בחדושי הגר"ר בענגיס ח"ב סב). והמאירי סתם לטהר. ע"ע בבאור שיטת הרמב"ם בספר בנין אריאל – חדרי תורה להגר"ש מאמשטרדם ר"פ תוריע; חדושי חת"ס נדה יט ובתשובה או"ח רח; חזון איש נגעים ה, כ.

'רבי שמעון בן חלפתא בעל בשר הוח...' על דרך הרמז – ע' בלקוטים שבסוף ספר ישמח לב (טשרנוביל).

(ע"ב) 'וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא ישב פתח האוהל כחם היום... חזייה להקב"ה דקאי אבבא...' להורות מעלתו של אברהם שאף על פי שאין שכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה, ומאחר שהיה אברהם עצב ומצטער על כאבו, לא היה ראוי לראיית שכינה, עם כל זאת נראה אליו ה', ואע"פ שהיה יושב בלא התבודדות (פתח האהל) כדי לבקש רפואה וחוסם למילתו (כחם היום) – לפי שהיה שמח וטוב לב במצוותו, כאמרו שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב (צרוח המור וירא).

'וכי בערביים חשדתנו שהם משתחיים לאבק רגליהם – כבר יצא ממנו ישמעאל'. לכאורה נראה שאמרו זאת לחודא. אבל עומק הענין על פי הנראה מכמה מקומות שדרך העמים הקדמונים לעשות את הדבר שהשפעתם באה על ידו, ליראתם, לעבודה זרה [ע' סנהדרין סג: באדרמלך וענמלך אלהי ספרים. וע' חבקוק א ורד"ק]. והערביים שפרסנתם היתה מנסיעות והובלת סחורות ממקום למקום [ארחת ישמעאלים' – תרגם אונקלוס: שיירת ערביא], היו משתחיים לאבק רגליהם שמסיבתן באה פרנסתם.

ובאותו הפרק שהגיע זמן יצחק להילוד, אשר ממנו יצאה האומה הישראלית שדרכם בהליכה, 'אשרי תמימי דרך ההלכים בתורת ה', וכן באברהם אבינו כתוב 'הלך ונסע הנגבה' לברר מידתו, וכל חייו של איש ישראל להיותו הולך ממדרגה למדרגה, והאבות היו הראשונים שעבדו השי"ת בהשתדלות והיו 'מהלכים', [כמו שאמרו (בסנהדרין זו.) כשאני משלם שכר לאברהם יצחק ויעקב שרצו לפני כסוסים] – על כן נדמו לו אז המלאכים כדמות ערביים שכל עסקם בהילוך ונסיעה. וזהו שאמרו לו 'וכי בערביים חשדתנו וכו' כבר יצא ממנו ישמעאל', כלומר עדיין יש פסולת שתצא ממך, ישמעאל שבחר להתפרנס בעניני עוה"ז על ידי הילוך ואבק רגליו, ולזה הוא עובד, אבל אנחנו באנו לשורש נסיעה שלך ושל זרעך שהיא הליכה שבקדושה (עפ"י פרי צדיק סוף וירא).

'ככתבם וכלשונם'

'רבי ור' נתן – סוף משנה. רב אשי ורבינא – סוף הוראה'. בענין זה נמצאו דברים לבעל חזון איש זצ"ל בכמה מקומות בכתביו:

– ... אבל האמת בזה, שדור שאחר המשנה ראו את מיעוט הלבבות נגד בעלי המשנה וידעו לבטח שהאמת לעולם עם הראשונים, ואחרי שידעו אמתת הדבר שאי אפשר שישגו הם האמת מה שלא השיג

אחד מן התנאים, לא היו רשאים לחלוק, והיו רק שונים את כל דברי התנאים שקדמום. וגם מחתימת התלמוד (נשצ"ל 'מחתימי התלמוד', א: 'מחתימת המשנה') בטלו דברי אמורא שאמר מחמת העלמת דברי התנא, ורק רב ברחב לבבו לא נתבטלו דבריו.

וכל הסכמותיהם היה בהשגחת הבורא ית' ובהופעת רוח הקדש, וכבר הסכים הקב"ה על ידן כדאמר (ב"מ פ"א א') 'רבי ור"נ סוף משנה'. וכן היה בדור של חתימת התלמוד. וכן אמרו שם 'רבינא ור"א סוף הוראה'. ומה שכתב מרן (בכסף משנה) שקבלו כן, לא טובה וחסד עשו עם הראשונים, אלא האמת חייב אותם כי איך נעשה על דעתנו אם ידענו שדעתנו קצרה והאמת אין אתנו, וכה אנו עושין נגד הראשונים ז"ל. ובאמת הלא כל התורה בסיני נתנה אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, והתנאים החזירו מה שנשכח, ועד זמן רבי לא נתגלה הכל אבל בסוף משנה כבר נתגלה כל מה שראוי להתגלות ולא יתגלה דבר מחודש אלא נרמז הכל באחד מדברי התנאים... ואמרו (ע"ז ט' א') 'שני אלפים תורה' ורמזו על התנאים, שכל האלפים דשם תופשים מעט משנים שאחריהם'.

(דברים אלו נכתבו כהערה על מה שכתב הגר"א וסרמן בקונטרס דברי סופרים. נדפסו בקובץ ענינים פסחים וחולין. וע"ש בסוף הספר, בתשובת הגר"א על ההערות, ובבאור דברי הכס"מ).

'... ודע דתקופת שמואל היא מכלל התורה, וכן כ"ט י"ב תשצ"ג הנאמר בגמרא, היא תורה, וכל תורה שבגמרא היא התגלות תורה שבעל"פה שנתגלה ע"י חכמי הגמרא, וכמו שאמרו (ע"ז ט' א') 'ב' אלפים תורה', ואמרו (ב"מ פ"א א') 'רבי ור"נ סוף משנה, רבינא ור"א סוף הוראה'. ופעם היו דבריהם בקבלה ממש איש מפי איש, ופעם שזכו ברוח קדשם בדקדוק התורה שבכתב והמשנה שבידם להחזיר הנשכחות, וכמו שאמרו בירושלמי 'דבר שמסרו עצמם החכמים עליהם זכו להם כנתינתן מסיני'. [ומש"כ בספר עתים לבינה דשמואל לקח שיטה ישנה של התוכנים, וכן י"ב תשצ"ג לא נולד בב"א, הם מהכובים שהיצר מחבבן וכעין יצרא דע"ז, ואם כי המחבר היה יר"א אבל שגה וחשב שמתר לומר כן ועבד את המינוח בשוגג], ונתנו כולן מסיני להתנהג בהן במה שאנו נוהגים... (חזו"א א"ח קלה, ד).

'... ואף בטריפות דמן ארכובה ולמעלה אין מעידין בזמנינו, דמנתחים הרופאים וחיים. ואין לתמוה על זה, דבאמת נראה דברא הקב"ה רפואות אף לטריפות, וכדאמר... אלא שלא נתגלו בכל דור ודור ובכל מקום ומקום. ויש אשר נתגלו וחזרו ונשכחו, והכל ערוך ומסודר מאת הבורא ב"ה בראשית הבריאה, ונמסר לחכמים לקבוע הטריפות על פי רוח קדשם שהופיע עליהם, והנה היה צריך להקבע בב' האלפים תורה (כדאמר ע"ז ט' א') דיני הטריפות לדורות, וכדאמר (ב"מ פ"א א') רבי ור"נ סוף משנה ר"א ורבינא סוף הוראה, ואין לנו תורה חדשה אחריהם, והיו קביעות הטריפות כפי השגחתו ית' בזמן ההוא' (שם י"ד ה, ג, ע"ש).

וזה לשון הגר"מ חרל"פ זצ"ל (בהקדמה לספרו בית זבול):

'אם כי אמרו (בסנהדרין כד.) 'במחשכים הושיבני - זה תלמודה של בבל' - הנה נתקיים בו מה שאמר הכתוב 'אם נפלותי קמתי, כי אשב בחשך ה' אור לי, ונסבה מאתו ית"ש שכל ההלכות אשר לא יוכלו להכריע אותם בשמים, כי לא בשמים היא - הוכרעו בתלמוד הבבלי, ויהי ד' עמהם שכל הספקות שאפשרים להיולד עד עולמי עד, לכולם יש מקור והכרעה בהתלמוד הבבלי ולא נקבעה בו שום מלה ואות יתירה, כי אם מה שיש בו וממנו לתלמוד וללמד הלכות קבועות שאפשר לפשוט מהן ולעמוד על ברום.

וכמו בנבואה, שכל נבואה שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה (מגילה יד.), כן גם כל 'הוה אמיןא' ו'סלקא דעתא' שאין ללמוד מהם הלכה לדורות, לא נכתבה בתלמוד ולא קבעם רב אשי במשנתו. באופן שבתלמוד הבבלי נכללו כל ההכרעות לכל הבעיות והספקות שבעולם, והכל כתוב מיד ה' עליהם השכיל. ומאז שנחתם התלמוד אין עוד בעיות וספיקות שלא הוכרעו, וכולם כאחד מצאו פתרוןם והכרעתם, אך עלינו לגלות את האור הגנוז בהתלמוד הקדוש הבבלי ולהתעמק ולמצוא בו פתרון כל ספק וספק, ומה היתה הכרעתם בזה.

ומי שענינו כיונים על אפיקי ים התלמוד ולבבו דבק בה' אלקיו זוכה ורואה, יגע ומוצא'.
וע"ע בענין זה בספר רסיסי לילה נו ובשאר כתבי ר"צ הכהן זצ"ל.

דף פז

'כתיב קמח וכתיב סלת – אמר ר' יצחק: מכאן שהאשה צרה עינה באורחים יותר מן האיש' לפיכך אמר לה בתחילה 'קמח' כפי מידתה והוסיף לומר 'סלת', כלומר הברירה בידך אם קמח אם סולת – עשי כרצונך וכראות עיניך (ריעב"ץ). ויש פירושים אחרים: ע' מהרש"א; תורת חיים; בכור שור; מאיר נתיבים ח"ב וירא; כתר שם טוב (בעש"ט) ח"ב כא; מגיד תהילות וירא; מגיד דבריו ליעקב (מזריטש) דף כת, א).

'למה נקוד על איז שבאליו – לימדה תורה דרך ארץ שישאל אדם באכסניא שלו, והאמר שמואל... על ידי בעלה שאני'. רש"י פירש שהניקוד מורה על עקירת המלה, שלא היו צריכים לשאול כי יודעים הם שהיא באהל, אלא לדרוש דרך ארץ.

ובתוס' הקשו על פרוש זה, שהיה לו לנקד על 'איה' שרה' שהיא עיקר השאלה, ולא על 'אלי' ו'אפשר שרש"י לשיטתו שפרש 'שישאל אדם באכסניא שלו' – דרך ארץ לשאול על שלום אשת האושפיזא, אלא שאין שואלים אותה ישירות רק שואלין לבעלה על שלומה. ויש לפרש בכוננתו ששאלת השלום מכוונת אליה, אלא שפונה ומדבר עם בעלה ולא עמה מפני הצניעות. ולכך נקוד ב'אליו', כאילו נמחק, כי בעצם הוא כשואל לה ולא לו. [ולשיטתו זו, מה שאמרו בקדושין (ע): שאין שואלין בשלום אשה כלל, אפילו ע"י בעלה – הכוונה ששולח את בעלה לומר לה שלום, דומיא ד'על ידי שליח' היתם, ע"ש, זה אסור, אבל לשאול אותו על שלומה, כאילו שואל אותה – מותר. וכע"ז חילקו הראשונים כאן].

והתוס' שהקשו הולכים לשיטתם שלשאל בשלומה אסור אפילו על ידי בעלה, ולפי"ז שאלתם מכוונת אליו, להתעניין בו ובכל אשר לו. [ובקדושין כתבו התוס' לחלק בין שאלת שלום ובין לשלוח לה בשלום, שזה אסור אפילו ע"י בעלה. ואולי יש לכוין גם את דבריהם כאן למה שכתבו שם, והכוונה ששואל לבעלה על שלומה אך אינו נותן לה שלום אף ע"י בעלה]. ואין כאן מיעוט במשמעות 'אליו', על כן הקשו שהיה לו לנקד בתיבת 'איה' שהיא עיקר השאלה.
ע"ע בספר מאור עינים סו"פ וירא.

– במקומות ספורים מובאת בש"ס (בבלי וירושלמי) דרשה זו של הניקוד שעל גבי האותיות; ארבעה מהם מובאים בשם רבי יוסי (כאן, בברכות ד. בפסחים צג: ובמנחות פז:). במקום אחד דרש כן רבי יהודה (סנהדרין מג:). במקום אחד – רבי יוסי בר רב חוני (נוזר כג. ובמקבילה), ובמקום אחד מובאת דרשה זו בסתמא (בכורות ד). (ובמדרשים מובאים דרשות אלו למכביר. וע' במסכת סופרים ו בבאבות דרבי נתן לד – רשימת דרשות הניקוד שע"ג האותיות). עפ"י בדיקת מחשב.